

Salvador Palomar

Ramon Claret Gual: la resistència llibertària al primer franquisme

Introducció

La vida de Ramon Claret Gual (Òdena, 1919 - Reus, 2005) és la d'un de tants militants de base de la CNT. De ben segur que faria un flac favor a la seva memòria –i en vida ell ho rebutjà sempre– presentant-lo com un personatge excepcional o una mena d'heroi de l'ideal. Ans al contrari, la trajectòria de Ramon Claret il·lustra prou bé la de molts altres homes i dones que van creure en la revolució i en la necessitat de guanyar la guerra al feixisme i que el 1939 van continuar la lluita fent de la clandestinitat una forma de vida. Llibertari, català i internacionalista, simpatitzant del POUM en la seva joventut i militant de la CNT –darrerament, de la CGT– durant tota la seva vida, no fou fins als últims anys de la seva vida que Ramon Claret parlà, més o menys obertament, de la seva experiència. Això sí, no renuncià mai a opinar sobre el present al temps que aprofitava les lliçons de la història.

A banda d'una llarga amistat que es remunta a finals de la dècada de 1970, en els últims anys de la seva vida les converses sobre el passat esdevingueren entrevistes enregistrades i Ramon Claret va encetar la redacció d'unes memòries novel·lades, sempre poc disposat a concretar noms o detalls de les seves actuacions. El 19 de juliol de 2004 va participar en una sessió d'història oral a l'Arxiu Històric Municipal de Reus sobre les seves vivències de 1936 i, l'any següent, una colla d'amics vàrem editar una selecció dels seus articles: *Del passat neix el futur* (Reus: Migdia Serveis Culturals, 2005).

Aquest article fou publicat a finals de 2004, al butlletí informatiu de l'Arxiu Municipal de Reus, com a presentació d'un treball encara en curs de realització. La continuació de la recerca i la localització de documents, com l'expedient al seu nom de la presó Model, han possibilitat de concretar algunes dades. Les modificacions sobre la versió publicada sobre paper s'indiquen en

notes assenyalades amb lletres.

El fons de memòria oral de l'Arxiu Municipal de Reus

L'Arxiu Municipal de Reus compta, en l'actualitat, amb un incipient fons de memòria personal que aplega els testimonis orals i els documents biogràfics aportats per persones nascudes o residents a Reus. Aquest és, doncs, un fons que incorpora documents de veu generats a partir d'entrevistes amb persones que aporten els seus coneixements, records, experiències viscudes o la seva percepció dels fets històrics que han viscut, així com documents personals, manuscrits i fotografies. Bona part d'aquests materials es conserven en format digital.^A

Aquesta és una línia de treball que connecta amb anteriors estudis publicats per l'Arxiu sobre memòria de gènere –com els referents a les obreres tèxtils, a les dels fruits secs o a la immigració–, coeditats amb la Regidoria de Polítiques per a la Igualtat, i amb altres experiències desenvolupades en col·laboració amb entitats i institucions. O també amb la participació de l'Arxiu en el programa transversal sobre Gent Gran de l'Ajuntament de Reus, en l'àmbit de la valorització de la memòria personal com a part del patrimoni cultural de la ciutat. Com a mostra d'aquesta línia d'actuació, l'Arxiu ha organitzat ja algunes activitats de divulgació, com la sessió que, amb la participació de Ramon Claret i Gual, esmentada enjondre, va tractar sobre l'experiència viscuda als carrers de Barcelona el 19 de juliol de 1936.

Més enllà d'aquest moment, però, el testimoni de Ramon Claret ens permet d'apropar-nos a una etapa clau de la història recent del nostre país: la guerra de 1936-39, la posterior repressió sobre els vençuts i els primers moviments de resistència al franquisme. Certament, els records del Ramon – que va viure els darrers cinquanta anys a Reus– justifiquen un treball d'investigació prou més ampli que l'abastat per aquest article. Tanmateix, aquestes notes –fruit d'una primera elaboració de moltes hores de conversa– ens apropen a una experiència viscuda intensament i mostren algunes aportacions que la memòria personal pot fer al coneixement històric.

La infància, la revolució i la guerra

Ramon Claret i Gual neix a Òdena (l'Anoia) el 31 de desembre de 1919. La seva infància reflecteix prou bé un món cruïlla de ruralitat i industrialització. Records de jocs i pràctiques festives, d'ús de remeis populars –ben coneguts per la seva mare–, es creuen amb les primeres inquietuds socials i mobilitzacions obreres i internacionalistes. De ben jove, el Ramon entra en contacte amb els moviments socials de la comarca. El seu pare era pagès, però ell entra ben aviat en contacte amb el món industrial de les fàbriques tèxtils. De jove volia ser mestre, tot i que va aprendre diversos oficis. Ell mateix es definia com un noi idealista i amb tendència a enamorar-se de la primera noia que li agradés si compartien les mateixes idees. El 1934 –amb 15 anys–, coneix la gent del Bloc Obrer i Camperol, participant en els comitès propresos. El seu germà gran, activista d'Estat Català, havia estat detingut arran dels fets

^A L'octubre de 2007, el fons de memòria oral de l'Arxiu Municipal de Reus és encara un projecte per desenvolupar, tot i que, en els últims anys, s'ha continuat treballant en l'àmbit de la memòria personal. Podeu contactar amb l'Arxiu a l'adreça info.ahm@reus.cat.

del 6 d'octubre d'aquell any.

El 19 de juliol l'agafa a Barcelona. Com tants altres joves, passà el dia lluitant pels carrers. Primer, en una barricada de la plaça de Catalunya, al final de la Rambla, des d'on es dispara contra els sollevats refugiats a l'Hotel Colon. Al capvespre, recorrent la ciutat en un camió de la guàrdia d'assalt, pintat –com tants d'altres– amb les sigles de la CNT i del POUM, en passar per alguna barricada.

En esclatar la guerra, recorda com la major part de sindicats autònoms existents a l'Anoia –com en altres indrets– decidiren entrar a la Confederació Nacional del Treball. Ramon Claret, proper ideològicament al Partit Obrer d'Unificació Marxista, s'afilià a la CNT, una militància que mai va abandonar. Els darrers anys de la seva vida, però, milità a la CGT, una de les organitzacions que es reclamen hereves de la tradició anarcosindicalista.

Després d'unes setmanes d'intensa activitat fent propaganda en favor de les col·lectivitzacions, l'agost de 1936 –falsejant necessàriament l'edat en el seu document d'identitat– el Ramon marxà voluntari al front amb la columna Taverner del POUM. Al front d'Aragó prengué part al setge d'Osca, als combats de Casetas de Quicena, Estrecho Quinto i Monte Aragón, a la presa de Sietámo, etc.

Veient el desenvolupament de la guerra, acceptà la militarització com a necessitat per organitzar la lluita, però ben aviat va restar desenganyat de com s'efectuà aquesta. Dins l'exèrcit popular arribarà a tenir el grau de tinent. Considerava que no es va tenir en compte la gent que més havia lluitat contra el feixisme i era molt crític amb el paper dels estalinistes a la guerra civil. Recordava com el maig de 1937, des de Tierz, alguns milicians del POUM intentaren tornar a Barcelona, però els ho impediren forces comunistes a Almacelles.

Amb la dissolució de les columnes del POUM, Ramon Claret fou destinat a Vic –s'hi presentà amb retard, explicava, ja que mentre hi acudia va anar fent campanya per les fàbriques i tallers– i allí féu d'instructor. Més tard és enviat a Andalusia, on fa cap al 23è cos d'exèrcit, sota el comandament de Francisco Galán. A la seva nova unitat dominaven els comunistes i al cap de poc temps va aconseguir el trasllat a una divisió especial –la 71a divisió motoritzada del sector Centre-Sud–, on la major part d'oficials eren procedents de l'escala de milícies i hi havia molta gent de la CNT.

La derrota republicana, el 1939, l'agafà per terres de Toledo, a Sonseca. Amb membres de la seva unitat va obrir-se pas fins a la frontera amb França, creuant per les muntanyes i zones poc habitades, tenint diversos enfrontaments amb les forces franquistes. Però el 1940, quan els alemanys envaeixen França, decideix retornar a Catalunya i continuar la lluita. El 1941, però, a l'indret on havia quedat amb familiars seus, prop de Dosrius, la policia –probablement assabentada de la seva arribada per la detenció d'uns companys– l'està esperant. És detingut i empresonat a la Model de Barcelona, amb una condemna de 30 anys. El 1944 és alliberat durant un trasllat per un grup d'acció llibertari.^B

La resistència a Barcelona

^B Segons el seu expedient, conservat a l'AHNC, fou portat a Igualada. Fou jutjat el 26 de maig de 1943 i destinat al destacament penal de Torelló. El 1944 passà al destacament que treballava en la reconstrucció del seminari de Vic.

Fugit a França, de nou retorna a Catalunya, on és una altra vegada detingut, aquest cop amb documentació falsa a nom de Ramon Vidal Martínez. En els seus papers figura que és un jove que retorna de França per no tenir compromisos polítics i la seva «família» té cura d'aconseguir-ne la llibertat. Després d'un temps a la presó del Cànem, al Poblenou de Barcelona, surt al carrer amb l'obligació de presentar-se immediatament per anar a fer el servei militar. Evidentment, fugí de nou cap a França.

Aquest és un període d'intensa activitat a banda i banda de la frontera. Amb la seva companya, Teresa Tarràs, i altres persones de confiança formen un grup d'acció que desenvolupa la seva tasca desvinculat –si més no, orgànicament– de la CNT. És un d'aquests grups, basats en l'afinitat personal i la coneixença, que possibilitarà una labor de resistència i ajut a les víctimes de la repressió franquista a la Barcelona de la immediata postguerra.

Entre 1944 i el 1946, el Ramon, la Teresa i els seus companys actuen entre Catalunya i França. A l'altra banda de la frontera s'ocupen d'evitar que la gent torni enganyada cap a l'interior amb la promesa que no els hi ha de passar res.¹ Més d'un que s'ho va creure, en arribar a Catalunya, fou detingut i afusellat.

A França havien també realitzat, en un grup comandat per la Teresa, missions per a la resistència com ara atemptats a les indústries que fabricaven armament per als alemanys o als transports d'aquest material. La seva actuació, però, fou força independent, desvinculada de les Forces Franceses de l'Interior, equipades amb armament dels anglesos, que, afirmava, maldaven per controlar-les. Ells, de vegades, aconseguien despistar algunes armes que els anglesos llançaven sobre França. Els seus records mostraven com també hi havia diferències dins la pròpia resistència.

Però la seva tasca més important es desenvolupa a Catalunya, on s'ocupen d'aconseguir diners amb els quals proveir-se de menjar per ajudar les famílies dels presos i, sobretot, la molta gent que hi ha amagada a la ciutat. A la dècada de 1940, Barcelona és una ciutat plena de gent oculta, de persones que malviuen sense documentació, que intenten fugir de la repressió o que tornen de França.

Alhora, la CNT –organització amb una continuada practica de treball clandestí des de la seva fundació– havia refet una part dels seus sindicats, que recullien cotitzacions i aportacions per als presos. Per la seva banda, el grup del Ramon *visita* empresaris per tal de recaptar diners a canvi de xecs estesos a nom del govern de la III República. Altres grups optaren pels atracaments a bancs o realitzaren enginyoses accions de requisita d'aliments a magatzems.

Aconseguits els diners, es tractava d'adquirir i aconseguir d'entrar menjar a la ciutat –com feien molts que es dedicaven a l'estraperlo– per als clandestins, de forma que les famílies –en una època d'estricta control i racionament– no aixequessin sospites.

El grup del Ramon i la Teresa disposava de diversos pisos on allotjar-hi refugiats que no havien marxat o que havien tornat de França. També realitzà accions de propaganda, repartint premsa confederal –i d'altres organitzacions–

¹ Massa sovint, agents franquistes s'infiltraven entre els exiliats per aconseguir el seu retorn i, des de l'interior, hi havia persones amb antecedents d'esquerreres que, per fer-se perdonar, col·laboraven en aquesta tasca de repatriar els fugitius, escrivint cartes a familiars o coneguts.

entre els treballadors, i treballà per preparar vagues i aixecaments. Al mateix temps hi havia grups que realitzaven sabotatges a instal·lacions industrials i línies elèctriques.

Es basteix així una xarxa de grups específics, amb contactes mínims entre ells, que col·laboren puntualment en accions concretes i que mantenen lligams amb una CNT en què es produeixen greus enfrontaments entre sectors, entre l'interior i l'exili. En un moment en què hi havia molts confidents a tots els partits i a la mateixa CNT, la supervivència d'un grup depenia en bona part de la seva autonomia. Aquest fou un període molt dur: canvis constants de nom i de residència, de pèrdua de companys i amagatalls. Aquesta xarxa de solidaritat i suport als perseguits fou durament reprimida per la policia franquista, i la captura del Ramon Claret esdevingué objectiu específic d'algun comandament policial.

El primer problema per als resistents llibertaris era la seva supervivència diària. Com explicava el Ramon, menjar ells mateixos i obtenir recursos per ajudar altres persones no era gens fàcil. Era una forma de vida que fregava la marginalitat més absoluta i que podia acabar en la delinqüència comuna per al benefici propi. En aquest sentit, les vivències del Ramon traspuaven un codi ètic respecte a les accions armades –igualmente present en altres testimonis coetanis²– que s'ha de contextualitzar en un moment històric: l'ús de les armes per a la pròpia defensa, evitant els enfrontaments directes amb unes forces policials que els superaven àmpliament i els vessaments de sang innecessaris, fet que no exclou que caigui sota les bales algun comandament policial ben conegut per les seves actuacions en la repressió i tortura d'activistes d'esquerra. La violència és omnipresent i no només per a aquells que es troben en una situació de lluita clandestina. La victòria franquista portarà un règim de terror quotidià que fomentarà les delacions per motius insignificants, detencions injustificades, afusellaments després de judicis sumaríssims i execucions nocturnes sense judici.³ El terror fou, des del primer moment, un dels instruments de consolidació del poder franquista.⁴

És un moment de por generalitzada, però també de forta solidaritat. Comentava el Ramon que hi havia col·laboració entre militants de diverses organitzacions, sobretot de la CNT i del POUM, i també amb els catalanistes. En canvi, les relacions amb el PSUC eren inexistents, quan no negatives, ja que –segons explicava– massa sovint els estalinistes s'atribuïen, en les seves publicacions, la militància de qualsevol detingut per la policia.

Amb el final de la segona guerra mundial es visqué un moment d'esperança en la fi propera del franquisme. Segons la seva opinió, però,

² Com, per exemple, els aportats per Dolors Marín a *Clandestinos. El maquis contra el franquismo 1934-1975*. Barcelona: Ed. Plaza & Janés, 2002.

³ Una de les formes de treure gent de les presons –sobretot de les instal·lacions habilitades com a tals– fou, en els primers anys quaranta, fingir trasllats de detinguts fent-se passar per policies amb documentació falsificada. Eren accions molt arriscades que aconseguiren salvar força condemnats a mort. Per contra, molts presoners van ser trets de les presons, torturats i executats pels falangistes amb l'excusa d'un trasllat. O, triats a l'atzar per realitzar suposadament algun treball, portats al Camp de la Bóta i afusellats.

⁴ A l'igual que en altres dictadures, la por, derivada d'una repressió indiscriminada i manifestament exagerada, d'una legalitat basada en la sospita generalitzada i la presumpció de culpabilitat per a tot aquell que no podia justificar la seva adhesió al règim, esdevingué una peça clau en la dominació ideològica que el franquisme exercí en la història recent del nostre país. Entre molta altra bibliografia, vegeu, per exemple, una aportació recent del psiquiatra Enrique GONZÁLEZ DURRO, *El miedo en la posguerra*. Madrid: Ed. Oberon/Anaya, 2003.

l'entrada del maquis a la Vall d'Aran fou un desastre de planificació. L'entrada de les forces que s'organitzaven a França, explicava, només havia de fer-se quan tots els partits i totes les organitzacions declaressin la vaga general. Amb una vaga general i la gent al carrer, era el moment de fer un cap de pont a la frontera. Però no es va fer així i la invasió es va produir sense avisar –si més no, suficientment– els de l'interior. Ho van saber primer a l'estranger que no pas la gent que era dins l'estat, explica, i la vaga general no es va declarar malgrat que s'havia fet un important treball de preparació amb gent de diferents organitzacions. En alguns indrets l'aixecament del maquis fou grotesc.⁵

En aquest moment feia servir el nom de Ramon Tarràs, fent-se passar per germà de la seva companya, Teresa. Amb aquest nom és detingut, després d'un tiroteig que el deixa ferit, el 1946, al carrer Còrsega de Barcelona. Afortunadament, és portat a l'Hospital Clínic i passa a la jurisdicció militar sense anar a comissaria.⁶ En sortir de l'hospital, passa a la Model i d'allí als penals del Dueso, a Santander, Yaserías i Alcalá de Henares. A les presons coneix altres activistes llibertaris. Mentrestant, la policia continuava buscant Ramon Claret. Ell s'emociona recordant la fermesa de Josep Cubí, un company del seu grup amb qui coincidí a la presó que va rebre, sense delatar-lo, brutals pallisses quan fou portat a declarar a comissaria.

A les presons coneixerà altres militants llibertaris que actuaren a Barcelona a la segona meitat dels anys cinquanta, en un moment àlgid de la guerrilla urbana anarquista.

La vinguda a Reus

El 1954 va sortir de la presó i, en no poder apropar-se a Barcelona – quan l'havien agafat figurava, per la documentació, que residia a Barcelona–, fou acollit per companys llibertaris de Reus, on es quedà a viure fins a la seva mort, el 2005, i on conegué la que fou la seva companya Lluïsa Gómez, filla d'Eulogio Gómez, militant confederal. A la presó havia conegut el reusenc Alexandre (*Sandi*) Simó, també militant de la CNT,⁷ amb qui l'unirà una estreta amistat fins al final.

A la seva arribada a Reus els companys el feren desistir de la seva intenció de fugir a França i retornar a la lluita armada. Ramon Claret va muntar un taller d'ebenisteria, on hi anaven a treballar companys que sortien de la presó fins que aconseguien diners per establir-se o marxar a França. Després va treballar, fins a la seva jubilació, en una fàbrica de mobles. No fou fins al 1979, després de la mort del dictador, que el Ramon pogué recuperar el seu nom veritable.

A finals dels anys setanta entrà en contacte amb un grup de joves que estava reorganitzant la CNT a Reus, amb els quals col·laborà estretament. La seva companya Lluïsa moria el 1984. Els seus darrers anys estigué afiliat a la CGT, era col·laborador d'entitats de solidaritat, com l'ONG Igman, o

⁵ El Ramon posava com a exemple el cas de Reus, que va conèixer anys després pels companys, on s'anà a «ocupar» Almostrer.

⁶ És conegut que els grups resistents llibertaris comptaven amb la col·laboració d'algun metge i personal dels hospitals. Ramon Claret sabia que, en evitar el seu trasllat a comissaria, li van salvar probablement la vida, però desconeixia quines persones el van protegir.

⁷ El pare d'Alexandre Simó va morir a Mathausen. Ell s'incorporà a la lluita i fou detingut en entrar a Catalunya amb un carregament d'armes.

d'associacions culturals, com Carrutxa, i va continuar expressant les seves opinions en nombrosos articles d'opinió i cartes publicades a la premsa local, participant en força mobilitzacions ciutadanes pels drets socials, la llibertat i la pau. I és que, bon coneixedor dels conceptes militars, el Ramon considerava la guerra com el pitjor desastre que pot afectar la humanitat. En els relats de les seves experiències de guerra es constata sovint la importància que atorgava a les bases, a la formació i al sentit comú. Es podria dir, potser, que el Ramon era un antimilitarista –front a la concepció tradicional de l'exèrcit– que creia, però, en la disciplina i la necessitat d'organització per guanyar les lluites, crític també amb certes actituds pretesament revolucionàries.

Aquestes notes no poden ser sinó un resum massa superficial d'una trajectòria personal enormement densa, sobretot en la seva etapa de lluita entre 1936 i 1946, una història personal que s'emmarca plenament en un model de resistència on, com explica Eduard Pons, es dona la simbiosi entre la lluita sindical, la guerrilla urbana i la rural.⁸

La dictadura no podia reconèixer la intencionalitat política de les seves actuacions i la premsa del moment els presentà com a delinqüents, bandolers i terroristes. Avui, la recuperació de la memòria històrica s'ha centrat, en bona part, en l'actuació dels guerrillers rurals i del maquis comunista. La guerrilla llibertària és coneguda fonamentalment per l'actuació d'alguns personatges destacats que han esdevingut llegenda en la lluita antifranquista. Amb el seu testimoni –que, lluny d'autocomplaences i fatxenderia, ha sorgit poc a poc– el Ramon Claret reivindicà el paper de molts activistes anònims: «Nosaltres procuràvem no sortir mai enlloc. Perquè la feina sempre la fan aquells que figura que no n'han feta». La seva és una història plena de retalls de vida de militants llibertaris, poumistes o independentistes que s'enfrontaren a la dictadura franquista en els moments més difícils. «No érem terroristes –afirmava amb contundència–, nosaltres érem els que lluitàvem per mantenir oberta la finestreta de la llibertat, perquè després els amos de la política poguessin entrar per una portalada gran i no es recordessin, ni parlessin mai, que hi havia qui va mantenir aquesta finestreta petita, lluitadors contra la tirania».

⁸ Tal com apunta Eduard Pons Prades en parlar de l'especificitat del model de resistència que es produeix a Catalunya des dels primers temps del franquisme (*Guerrillas españolas, 1936-1960*. Barcelona: Ed. Planeta, 1977). També Dolors Marín, a *Clandestinos...*, descriu i documenta amb testimonis personals aquest moment.